

GÜZELLEŞTİRİLMİŞ TARİH ANLATIMINA BİR ÖRNEK:

PROF. İLBER ORTAYLI VE TÜRKİYE YAHUDİLERİ

RIFAT N. BALI

Cumhuriyet döneminde azınlıkların maruz kaldıkları hazin olaylar ile yüzleşme ve hesaplaşma yerine bu hadiseleri. Amerika ve Avrupa'daki insan hakları savunucusu kuruluşlar tarafından "Türkiye karşıtı propaganda malzemesi" olarak kullanılmamaları için, örtbas etmek veya mazur görmek milliyetçi, Kemalist ve muhafazakâr çevrelerde yaygın bir yöntem. Prof. Ortaylı'nın Türkiye Yahudilerinin Cumhuriyet dönemindeki durumları ile ilgili tespitleri kendisinin de bu yöntemle olayları yorumladığını göstermekte.

1990'lı yılların ortasına kadar Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Yahudilerin hukuki, siyasi ve sosyal durumları son derece az sayıda araştırmaya konu olmuştu. Bu konudaki mevcut araştırmalar gelenekselleşmiş bir tarih anlatımının tekrarıydı ibareti. "Güzelleştirilmiş" sıfatıyla tanımlanabilecek bu tarih anlatımında Türk-Yahudi ilişkileri mükemmel olarak tarif edilir, cereyan etmiş olumsuz hadiseler ya zikredilmez veya önemsenmez, Varlık Vergisi Kanunu'nun azınlıklara ayrımcı bir şekilde uygulanması gibi artık kamuoyuna mal olmuş ve örtbas edilmedi, mümkün olmayan bir hadise ise geçiştirilirdi.¹ Ancak doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren yayınlanan çok sayıda bilimsel araştırmalar sayesinde bu tarih anlatımı artık sürdürülemez durumda.

Yakın bir tarihte Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Prof. İlber Ortaylı'nın Türkiye Yahudileri konusunda bir makalesi Türk Yahudi toplumunun tek yayın organı olan *Şalom* gazetesinde,² *Milliyet* gazetesi yazarı ve CNN Türk televizyon kanalında "Eğrisi Doğrusu" programının yöneticisi Taha Akyol ile aynı konuda yaptığı bir sohbeti ise, Taha Akyol ile yaptığı değişik

sohbetlerinin derlendiği, *Osmanlı Mirası* başlıklı kitapta yayımlandı.³ Prof. Ortaylı'nın *Şalom* gazetesinde yayınlanan makalesi sorunlu bir makaledir zira son on beş yıl zarfında Türkiye Yahudileri konusunda yayınlanan onca eserden sonra ortaya çıkan tabloyu hiç dikkate almamakta ve de doksanlı yılların ortasına kadar egemen olan "güzelleştirilmiş" tarih anlatımını tekrarlamakta. Prof. Ortaylı'nın anlatımının ne açılardan sorunlu olduğunu anlayabilmek için *Şalom* gazetesinde yayınlanan makalesindeki yorumlarının madde madde incelenmesi şarttır.

1- "LOZAN ANTLAŞMASI VE TÜRKİYE YAHUDİLERİ" KONUSU

Azınlıkların Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan haklar arasında yer alan aile hukuku ve şahıs halleriyle ilgili durumların azınlıkların geleneğe göre çözümlenmesini güvence altına alan 42'nci maddeden feragat etmeleri konusunda Yahudi cemaatinin tavrını Prof. Ortaylı şöyle yorumlamakta:

"Türkiye Yahudileri Lozan hükümlerinden istifade etmek ve yer almakta öbür gayrimüslimlerin aksine pek is-

teklî davranmamış gibidirler ve zaten 1926'da Medeni Kanun'un kabulü ile bunu açıkça ortaya koymuşlardır."⁴

Türkiye Yahudilerinin azınlık haklarından feragati Prof. Ortaylı'nın tasvir ettiği şekilde gerçekleşmemiştir. Türk Yahudi cemaati liderlerinin Lozan Antlaşması'nın tanıdığı haklardan hangi baskılar sonucunda feragat ettikleri arşiv belgelerine dayanarak ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmiş ve yayınlanmıştır.⁵

2- "TEK PARTİ DÖNEMİ VE TÜRK YAHUDİLERİ"

Prof. Ortaylı'nın aşağıdaki yorumları, üstü örtülü bir şekilde, Tek Parti döneminde Türk Yahudilerinin maruz kaldıkları baskı ve ayrımcı siyasetin araştırılmaya muhtaç olduğunu ve de hâlihazırda dönemle ilgili kesin bir kanaat edinmenin zor olduğunu söylemekte ve de gerçekleri anlamak için sözlü tarih yöntemini tavsiye etmekte:

"Peki, bazı yazarların ısrarla üstünde durduğu temelde doğru, bazen de çok hissi olarak tasvir edilen 1930'lar, 1940'lar dönemi nedir? Araştırmalar yeni başlıyor ve yazarların çok da ortak noktalarının olmadığını söylemeli-

yim. Bu dönemi anlamak için yaşayan cemaat üyelerinin tasvirlerine başvurmamız gerekir ama bunu yapabilecek olan bizim yaşamızdaki ve daha da geniş Yahudi cemaat üyelerinin bile yaptığını sanmıyorum. İsrail'deki Türk ve Türkiye araştırmaları da bütün ülkelerde olduğu gibi modern Türkiye'ye gerekli ağırlığı vermiyor. Benim bildiğim tek istisna Avigner Levi'dir. Onun 1935 Trakya Olayları üzerindeki araştırması ve sonuçları ilginçtir ve İbraniceden Türkçeye de çevrilmemiştir. Gerek Trakya Olayları ve daha önceki Esther Negra olayı gösteriyor ki Türk

rhine ve kökenine de çok meraklıdır. Türkiye'deki "tariselsci uyanış" onlara da aksettir. Daha evvelki kuşakların ilgisizlikleri sona eriyor" tespiti ile tenakuz içinde olmasındır.²⁰ 2006 yılında "Yahudi Cemaati'nin "tariselsci uyanış" içinde olduğunu söyleyen Ortaylı dört yıl sonra bunun tam tersini söylemekte ve Cumhuriyet yıllarında Türk Yahudilerinin geçmişi anlamak için İstanbul'un yaşlı Yahudi sakinleri ile yapılacak sözlü tarih çalışmalarından medet ummaktadır.

3- "500. YIL VAKFI VE İŞLEVI"

1492 yılında İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne göç etmelerinin 500'üncü yıldönümünü 1992 yılında kutlamak için Türk Yahudileri toplumu liderlerinin 1989 yılında kurdukları 500. Yıl Vakfı'nın işlevini Prof. Ortaylı şöyle tespit etmekte:

"500. Yıl Vakfı gibi kuruluşlar bir kısım cemaat üyelerinin vakıf teşekkülü tarzı hoşuna gitmese de ana toplum üyeleri ve devlette Türkiye Musevilerini yaklaştırdı. Bu gibi vakıfların faaliyetleri faydadan uzak değildir."²¹

500. Yıl Vakfı'nın işlevi, etkileri ve artıları derinliğine tahlil edilip yayınlanmıştır. Faaliyetlerinin net sonucu Prof. Ortaylı'nın "ana toplum üyeleri ve devletle Türkiye Musevilerini yaklaştırdı" yaklaşımı ile izah edilemeyecek kadar karmaşıktır. Bu sonucu burada uzun uzadıya izah etmek yerine 500. Yıl Vakfı'nın arşiv belgeleri kullanılarak hazırlanmış iki araştırmayı²² ve bir doktora tezini²³ okumak yeterli olacaktır.

4- "İSRAİL'E GÖÇ EDEN TÜRK YAHUDİLERİ"

İsrail Devleti'nin 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmasının ardından bir yıl içinde dönemin Türk Yahudi nüfusunun yaklaşık yarısını teşkil eden 35.000 civarında Türk Yahudisinin İsrail'e göç etmesi Prof. Ortaylı tarafından şöyle izah edilmekte:

"1948'de fakir ve bütünleşmesini tamamlamamış için İsrail'e göç eden Türk Yahudileri aslında o ülkede de

Türk dilini, adetlerini ve geldikleri ülkeye bağlılığı en çok muhafaza eden gruptur. Son 10 yılın içinde İsrail'e göç değil, aksine göç rakamlarından söz ediliyor. Diğer yandan Türkiye göçmenlerinin İsrail devletinin ve politikasının muhtelif kompartmanlarında da daha çok yer aldıkları görülüyor."²⁴

Prof. Ortaylı'nın çizdiği bu manzara gerçekçi değildir. Bugün İsrail'de yaşayan ve Türkiye'den göç etmiş İsraili yurttaşlar arasında Türkiye'ye bir ters göç bahis konusu değildir. Türkiye'den İsrail'e göç ise, az sayıda da olsa devam etmekte. 1948 yılında İsrail'e göç edenlerin "fakir ve İttık toplumuyla bütünleşmesini tamamlamamış için" göç ettiklerini söylemek, bu göçün gerçek sebeplerini örtbas etmek isteyenlerin sık sık başvurdukları bir yöntemdir. Birçok araştırmacının ortaya koyduğu gerçek göçün ana sarkilerinden birinin Tek Parti döneminde azınlıklara uygulama ayrımcı ve baskıcı siyaset, diğerinin ise sionist ülkü olduğudur.²⁵

5- "TÜRK-YAHUDİ İLİŞKİLERİ - ANTİSEMITİZM VE TÜRKİYE"

Prof. Ortaylı'nın tespiti şöyle: Bir ülkede ana unsur ile azınlık arasındaki bütünleşmede tek taraflı yaklaşım fayda sağlamaz. Her iki tarafın da bu yaklaşımı birlikte düzenlemeleri, en azından bu isteği ortaya koymaları gerekir. Öyle görülüyor ki ve kim ne derse desin, Türkiye Yahudiliği ve Müslüman Türkler bu yaklaşımı sergilememektedirler. Antisemitizmi benimseyen ve ortaya koyan grupların Müslüman Türk grubun çoğunluğuyla bağlarının ve eylem birliğinin zayıf olduğu da açıktır.²⁶

Prof. Ortaylı gene yazılmakta. Son yıllarda Türkiye'de ve yurtdışında yapılan ve basında yer alan değişik kamuoyu yoklamaları popüler antisemitizmin ve ksenofobyanın toplum geneline yayıldığına ispat etmekte.²⁷

6- "TÜRK YAHUDİLERİNİN SOSYO-İKTİSADİ DURUMU"

Bu konuda Prof. Ortaylı'nın tespitleri şöyle:

İlber Ortaylı.

bürokrasisinde aşırı derecede farklı tavırlar vardır; bu hava o zamanın basınına da yansımıştı.²⁸

Bu satırlarda aşikâr olan Prof. Ortaylı'nın son yıllardaki yayınları hiç takip etmemiştir. Hafıza yanlışlığı veya yazım hatası ile Avigner Levi olarak atıfta bulunduğu İbrani Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Avner Levi'nin 1934 Trakya Olayları (Ortaylı hafızası yanlışlıkla olayları 1935 olarak zikrediyor) ile ilgili araştırması, Ortaylı'nın kanaatinin aksine, 1996 yılında İbraniceden Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır.²⁹ Dahası o tarihten bu yana bu hadiseler hakkında çok sayıda bilimsel yayın yayınlanmış olmasına rağmen Prof. Ortaylı ya bu yayınlardan bihaberdir veya haberdar olmasına rağmen bu yayınları kale almamaktadır.³⁰ Her iki ihtimal de vahimdir. Daha da ilginç olan bir diğer husus Prof. Ortaylı'nın yukarıda alıntılanan tespitinin ilk baskısı 2006 yılının Mart ayında yayınlanan ve hayat hikâyesini konu eden *Zamanın Kayıbolmaz* kitabındaki "Yahudi cemaati, ta-

"Bugünkü Türkiye Yahudiliği iki büyük holdingle iktisadi hayatımızda yer alır. (...) Yüзде itibarıyla en çok akademisyen Türkiye Yahudileri içindedir. Diğer yandan yeni nesiller küçük işletmeciliğe girmemekte, büyük şirketlerin yönetici sınıfını oluşturmaktadırlar. Küçük esnafın emeklilik şartları ağırdır. İktisadi çalkantılar herkesi olduğu gibi yönetici sınıfındaki Yahudi gençleri de yurtdışına itmektir. Uzun sözün kısası Türkiye Yahudiliği fakirleşiyor. Bizatihi Şişli civarındaki bazı nüfusun yaşam koşullarında ve başka bazı semtlerde bunu görmek mümkündür."⁶

Sosyal bilimder ile uğraşan herhangi bir bilim insanı bir toplumun sosyolojisi durumundan söz ederken, bunu muhakkak verilerle temellendirmek zorundadır. Yüzeysel gözlemlere dayanarak bir kanaati gerçek gibi takdim etmek bir bilim insanının itibar edeceği bir yöntem değildir. Türk Yahudilerinin sosyal ve iktisadi durumlarını gösteren yayınlanmış herhangi bir araştırmanın mevcut olmadığı bir ortamda Prof. Ortaylı'nın gözlemlerinin hangi verilerle dayandığını açıklaması şarttır.

7- "ELZA NİYEĞO CİNAYETİ"

"Bir de Esther Nyeğo olayı var: polis Türk dostu tarafından öldürülen Yahudi kızın cinayetindeki bazı bilgileri örtbas etmeye kalkınca, birtakım Yahudi yazarlar hücum etti."⁷

Prof. Ortaylı'nın bir keresinde Esther Nyeğo⁸, bir keresinde de Esther Negra⁹ olarak bahsettiği Yahudi genç kızın doğru yazılış Elza Nyeğo'dur. "Elza Nyeğo Cinayeti" olarak tarihe geçen bu olay, bir öfke patlamasıdır. Ortaylı'nın belirttiğinin aksine 1927 yılında cereyan eden ve tek taraflı karşılıksız bir aşkın bir cinayete sona ermesi olan bu olay sırasında polis cinayete ilişkin hiçbir şeyi örtbas etmemiştir. Hiçbir Yahudi yazar da kimsede saldırmamıştır. Saldırgan davranış sergileyen İstanbullu Yahudiler tepkilerini cinayetin akabinde ve cenaze töreni sırasında göstermişlerdir. İstanbullu Yahudi-

lerin bu davranışları caninin Türk, maktulün de Yahudi olması sebebiyle "adalet yerini bulmayacak, cani serbest kalacak" kanaatinden kaynaklanmaktaydı. Bu kanaat ise Cumhuriyet'in ilanından cinayetin vuku bulduğu 1927 yılına kadar geçen dört yıl zarfında Türk Yahudilerinin maruz kaldıkları baskı ve ayrımcı siyasetin İstanbullu Yahudilerin zihninde yarattığı olumsuz tortudan ileri gelmekteydi.¹⁰

1997 LONDRA NAZİ ALTINLARI KONFERANSI

Prof. Ortaylı'nın değişik konulardaki bu kanaatleri bir araya getirildiğinde, olgusal hatalar bir yana, ortaya "güzelleştirilmiş" bir tarih anlatımı manzarası çıkmakta. Bu manzara 1997 yılında Londra'da Nazilerin savaş harcamalarını finanse etmek için Yahudilerden gasp ettikleri ve yabancı bankalara transfer ettikleri altınlar konusunda düzenlenen konferansa Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eden üye¹¹ yer alan Prof. Ortaylı'nın sunduğu tebliğin Cumhuriyet döneminde Türk-Yahudi ilişkileri ile ilgili anlatısıyla da uyumlu. Bu anlatımın çevirisi şöyle:

"Cumhuriyet döneminde Lozan Antlaşması'nın azınlıklara tanıdığı himayekar statüsüne ilk Türkiye Yahudileri feragat ettiler ve kendilerini laik bir Cumhuriyet'in vatan-dışı ilan ettiler. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye Alman Yahudisi aydınları ve bilim insanları için bir sığınak olmuştur. Yanlış bir şekilde antisemit bir kanun olarak tanımlanan Varlık Vergisi Kanunu Müslüman ve gayrimüslimlerin varlıklarına el koymayı hedefliyordu ve dolayısıyla herkes için haksız bir finansal operasyon olmasına rağmen antisemit bir kanun değildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk diplomatik misyonları Yahudileri Nazi Holokostu'ndan kordular. Onlara çabucak ve istenildiği kadar Türk vizesi ve hatta pasaportları verdiler. Rodos'taki Türk konsolosu Ülkümen Bey (insanlığa hizmeti İsrail tarafından ödüllendirilmiş) ve Büyükelçi Necdet Kent, aktif olarak Yahudileri Nazilerden

kurtarmaya çalışan iki saygın diplomattı. Bugün 25.000 Türk Yahudisi refah içinde yaşıyor ve aralarından çoğu ülkenin önde gelen bilim insanları, aydınları ve sanatçıları arasında yer alıyor."¹²

SONUÇ

Topkapı Sarayı Müzesi gibi prestijli bir kurumun müdürü olan ve alanında haklı bir şöhrete sahip olan Prof. İlber Ortaylı'nın neden bu tür bir tarih anlatımını benimsediği sualine getirilebilecek iki izahat var. İlki son yıllardan haberdar olmaması, haberdar olmasına rağmen isminin, sıfatının ve görevinin çağırıldığı prestij ve saygınlık nedeniyle de her beyanatının doğru olarak kabul edilmesidir. Günümüzde, bütün sosyal bilim alanlarında olduğu gibi, tarih araştırmaları da bir uzmanlık konusudur. Her uzman da alanında çıkan yayınları takip etmek, yeni araştırmalar ve yayınlar yapmak zorundadır. Bu, tek başına yeterli değil, başka faaliyetlere yer bırakmamakta. Ancak günümüz Türkiye'sinde muhtelif nedenlerden ötürü üniversite öğretim üyesi birçok tanınmış isim birer "medya yıldızı"na dönüşmüş durumda. Hafiflik köşe yazıları, arkası kesilmeyen açık oturumlara katılmak gibi yoğun bir faaliyet bu öğretim üyelerinin asli görevlerini yerine getirmeye vakit bırakmamakta. Prof. İlber Ortaylı Topkapı Sarayı Müzesi müdürü olmanın yanı sıra, her pazar günü *Milliyet* gazetesinde tarihsel konuları ele alan makaleler yayınlayan bir "gazeteci-yazar" sıfatına sahip. Ayrıca televizyon tartışma programlarının da vazgeçilmez davetlilerinden biri. Hal böyle olunca ve de etkin tarih bilgisiye rağmen tam da uzmanlık alanı olmayan bir konuda fikri sorulduğunda Ortaylı'nın cevapları günümüzde geçerliliği kalmayan bilgilerden oluşmakta. Bu da popüler olmayı tercih etmenin bedeli olsa gerek.

İkinci izahat ise Ortaylı'nın Varlık Vergisi'nden ve 6-7 Eylül 1955 Olayları'ndan bahsederken sarf ettiği "bunun gibi yüzümüzü karartan ve

maalesef Türkiye aleyhinde çalışan propagandacı çevrelerin ekmeğine yağ süren bir diğer gelişme de 6-7 Eylül Olaylarıdır” cümlesinde gırtlı.²⁶ Cumhuriyet döneminde azınlıkların maruz kaldıkları hazin olaylar ile yüzleşme ve hesaplaşma yerine bu

hadiseleri, Amerika ve Avrupa'daki insan hakları savunucusu kuruluşlar tarafından “Türkiye karşıtı propagandacı malzemesi” olarak kullanılmamaları için, örtbas etmek veya mazur görmek milliyetçi, Kemalist ve muhafazakâr çevrelerde yaygın

bir yöntem. Prof. Ortaylı'nın Türkiye Yahudilerinin Cumhuriyet dönemindeki durumları ile ilgili tespitleri kendisinin de bu yöntemle olayları yorumladığını göstermekte:

RIFAT N. BALLI
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

1. Türkiye'de ve yurtdışında yayınlanan kitapların bir değerlendirilmesi için bkz. Rifat N. Ballı, “Osmanlı Türk Yahudi Tarihi Üzerine” Yıllıklar ve İpektenleri Tarih Sistemleri II-II, Toplumcu Tarih, Ağustos-Eylül-Ekim 1996, Cilt 6 Sayı 10-12-16
2. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri”, İstanbul, 17 Şubat 2010
3. Erzurum Yahudileri, İstanbul, 24 Şubat 2010
4. Erzurum Yahudileri, İstanbul, 2010
5. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri”, İstanbul, 17 Şubat 2010
6. Rifat N. Ballı, Cumhuriyet Döneminde Türkiye Yahudileri, Bir Türkaydını Deneme, 1929-1945, Belge Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20-26
7. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
8. İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Anıtlar İleri de katılmadığı bilinen maalesefdir
9. Amer İleri, “1934 Türkiye Yahudileri Olayı Akımların Dışı”, İstanbul, İstanbul, Temmuz 1991, Sayı 155, s. 10-17
10. Ayhan Aksoy, “Yeni Türkiye'nin Türkiye Yahudileri Politikaları”, Belge Yayınları, İstanbul, 2000
11. Zeki Toprak, “1934 Türkiye Olaylarındaki İslamcılık ve CHP'nin Sorumluluğu”, Toplumcu Tarih, Ekim 1991, Sayı 3, s. 19-29; Hakkı Karaharok, “1934 Türkiye Olayları ve Yahudiler”, Tarih ve Toplum, Şubat 1991, Sayı 146, s. 1-15; Rıza Nurhan, “The anti-jewish pogrom in Eastern Thrace in 1934: New Evidence for the Responsibility of the Turkish Government”, İstanbul, İstanbul, Cilt 46 Sayı 2, 2008, s. 49-74
12. Rifat N. Ballı, 1934 Türkiye Olayları, 1934 İstisna, İstanbul, İstanbul, 2007
13. Nilgün Ünal Koşay, “Armen Göçömlerine” İder Ortaylı, “Kırım”, İy Bişikok Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 5-6
14. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
15. Rifat N. Ballı, Cumhuriyet Döneminde Türkiye Yahudileri, İstanbul, İstanbul, 1999, s. 20-26
16. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
17. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
18. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
19. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
20. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
21. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
22. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
23. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
24. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
25. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010
26. İder Ortaylı, “Türkiye Yahudileri-II”, İstanbul, 24 Şubat 2010